

JĘZYK POLSKI

ORGAN TOWARZYSTWA MIŁOŚNIKÓW JĘZYKA POLSKIEGO
WYDANIE PUBLIKACJI DOFINANSOWAŁO
MINISTERSTWO NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Monika Buława

Kraków, Instytut Języka Polskiego PAN

Komparatywy *gorszy* oraz *gorzej* jako wykładniki intensyfikacji (w języku ogólnopolskim i gwarach)

Słowa kluczowe: jednostki wyrażające wartościowanie, komparatywy, wykładniki intensyfikacji, leksyka gwarowa.

Omawiając językowe wykładniki związku między wartością a ilością, Jadwiga Puzynina przedstawia procesy semantyczne, w których wyniku wyrazy o charakterze kwantytatywnym nabierają wtórnie znaczeń wartościujących lub też — odwrotnie — jednostki pierwotnie wartościujące wykształcają pochodne znaczenia ilościowe. Jako przykład zmian pierwszego typu autorka podaje ustabilizowanie się metaforycznych, wartościujących znaczeń nazw wymiarów przestrzennych: *wielki*, *szeroki*, *wysoki*, *głęboki* itp. (Puzynina 1992: 139–141). Jako ilustrację procesu odwrotnego przywołuje powstałe z wyrazów wartościujących ekspresywne wykładniki intensyfikacji, również zaliczane do zjawisk natury ilościowej, takie jak: *okropnie* (*się zmęczyłem*), *strasznie* (*cię Kocham*), *diabelnie* (*inteligentny*) (Puzynina 1992: 147).

Relacje między elementem wartościującym a ilościowym w znaczeniu jednostki leksykalnej są również przedmiotem mojego zainteresowania w niniejszym artykule. Analizuję w nim użycia form stopnia wyższego jednostek wartościujących *zły*, *źle* (także odpowiadających im superlatywów), w których pełnią one funkcję wykładników intensyfikacji, to znaczy w których mają kontekstowe znaczenie ‘bardziej intensywny’ (w wypadku komparatywu *gorszy*) lub ‘bardziej’ (w wypadku komparatywu *gorzej*¹⁾). Celem artykułu jest opis związku istniejącego między ich podstawowym znaczeniem wartościującym a wyrażaniem przez nie pewnych treści o charakterze ilościowym. Ponieważ w gwarach znaleźć można ciekawe użycia omawianych komparatywów nieznanne w odmianie ogólnopolskiej, badając interesujące mnie relacje semantyczne, wykorzystuję nie tylko korpus tekstów reprezentujących język ogólnopolski, ale także materiały z kartoteki Zakładu Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN.

Wymienione jednostki — przymiotnik *zły* i przysłówki *źle* — są podstawowymi, najprostszymi semantycznie leksemami, które służą do wyrażania wartościowania negatywnego.

¹⁾ W gwarach w znaczeniu ‘bardziej’ występuje też komparatyw przymiotnika, o czym będzie mowa dalej.

Odnaczają się szeroką łączliwością, brakiem nacechowania emocjonalnego i stylistycznego. Są to jednostki ogólnie wartościujące, czyli takie, które — w przeciwieństwie do wyrazów opisowo-wartościujących — nie obejmują swoją treścią elementu czy też elementów semantycznych, ze względu na które wyraz jest nacechowany pozytywnie lub negatywnie (Puzynina 2004: 185). Mogą jednak w poszczególnych połączeniach nabierać treści opisowych zależnych od kontekstu (Puzynina 1992: 62–63).

Jednostki *zły* i *złe* charakteryzują się stopniowaniem supletywnym: ich formy stopnia wyższego — *gorszy* i *gorzej* — utworzone są za pomocą morfemu różnego od tematu stopnia równego. Polskie *gorszy* pochodzi od psł. formy **gorjъjъš-*, mającej — według Franciszka Sławskiego (1952: 321) i Wiesława Borysia (2005: 172) — ten sam rdzeń co psł. *gorъkъ* ‘palący, piekący’ (inaczej Bańkowski 2000: t. 1, 456). F. Sławski przedstawia rozwój semantyczny tej jednostki następująco: ‘bardziej palący, gorzki’ = ‘nieprzyjemny, zły’ > ‘gorszy’.

Podstawową funkcją jednostek *gorszy* i *gorzej* jako form stopnia wyższego oraz *najgorszy*, *najgorzej* jako form stopnia najwyższego jest wyrażanie tzw. wartościowania porównawczego. O wartościowaniu takim można mówić, gdy nadawca porównuje wartość co najmniej dwóch obiektów: w wypadku komparatywów chodzi o porównywanie dwóch przedmiotów, forma superlatywu wskazuje, że porównywanie dokonywane jest w obrębie zbioru ponaddwuelementowego (Laskowski 1977: 324–325; podobnie Safarewicz 1976: 342).

Ponieważ w moich rozważaniach nie ma potrzeby wnikania we wszystkie skomplikowane zagadnienia związane z semantyką form stopnia wyższego i najwyższego, zwróć tylko uwagę na najważniejszą kwestię, czyli dwuznaczność omawianych komparatywów.

Roman Laskowski zalicza jednostki *dobry* i *zły* do grupy przymiotników relatywnych²⁾, których komparatywy (z wyjątkiem negatywnie nacechowanych przymiotników oceniających typu *głupi*, *nudny*) nie zawierają presupozycji, że porównywanym przedmiotom przysługuje cecha nazywana przez dany przymiotnik w stopniu równym (Laskowski 1977: 326). Stopień wyższy takich przymiotników

wskazuje jedynie, iż na skali możliwych wartości cechy stanowiącej podstawę danej opozycji antonimicznej dany przedmiot znajduje się bliżej bieguna, ku któremu wskazuje positivus stopniowanego przymiotnika, niż przedmiot (przedmioty) stanowiący podstawę porównania (Laskowski 1977: 334).

Gorszy oznacza zatem, że tak określony obiekt znajduje się bliżej bieguna wyznaczonego przez znaczenie przymiotnika *zły* niż obiekt, z którym jest porównywany; nie musi natomiast przysługiwać mu cecha nazywana przez ten przymiotnik. Jeżeli oba porównywane obiekty są wartościowane negatywnie, *gorszy* nie tylko formalnie, ale i semantycznie stanowi stopień wyższy przymiotnika *zły*; można go wówczas eksplikować jako ‘bardziej zły’. Jeśli porównywane obiekty są wartościowane pozytywnie, *gorszy* stanowi semantycznie stopień niższy antonimu przymiotnika *zły*; można go zatem eksplikować jako ‘mniej dobry’. Możliwa jest wreszcie trzecia sytuacja, to znaczy porównywane obiekty mają przeciwstawne znaki

²⁾ Są to przymiotniki oznaczające «cechy względne, których wartość zmienia się w zależności od okoliczności, w jakich dany przymiotnik został użyty» (Laskowski 1977: 327). Należą tu przymiotniki parametryczne (czyli oznaczające pewne właściwości fizyczne przedmiotów), np. *długi*, *miękki*, oraz przymiotniki oceniające, np. *ładny*, *głupi*, *antypatyczny*.

wartości: *gorszy* określa obiekt znajdujący się po stronie wartości negatywnych, podczas gdy obiekt będący podstawą porównania znajduje się po stronie wartości pozytywnej.

Pośród nowszych słowników języka polskiego jedynie w USJP zwrócono uwagę na ilościowe użycia interesującego mnie przysłówka, wyodrębniając w haśle «Gorzej» znaczenie 2. ‘bardziej’, stylistycznie zakwalifikowane jako potoczne oraz opatrzone informacją gramatyczną o braku stopnia równego. Jako przykład podano wypowiedź: *Już się wybierałam na spacer, a tu jeszcze gorzej zaczęło padać*.

W SJP Dor nie wyodrębniono osobnego znaczenia, jednak w haśle «Gorzej» opatrzonym definicją ‘stopień wyższy od źle’ umieszczono dwa cytaty, w których przysłówek ten ma omawiane tu znaczenie: «Donosisz, żeś gorzej zapadł na zdrowiu» (z listów Mickiewicza), «Pracował gorzej muła, kopiąc pod Kamieńcem glinę na studnię» (z dramatu Zawisza Czarny Słowackiego). Słowniki historyczne języka polskiego (SSp, L, SWil)³⁾ nie notują znaczenia ilościowego tego komparatywu, z wyjątkiem SW, w którym zamieszczony jest cytat z Kraszewskiego *spryt ma gorzej Żyda* z objaśnieniem «większy od Żyda».

Zgodnie z definicją podaną w USJP, zdanie *Już się wybierałam na spacer, a tu jeszcze gorzej zaczęło padać* informuje, że intensywność deszczu w momencie, gdy nadawca wybierał się na spacer, była większa niż intensywność deszczu, który padał wcześniej⁴⁾. W takiej interpretacji zdanie to byłoby neutralne aksjologicznie, nie przekazując żadnego wartościowania na poziomie kodu językowego. W przytoczonym zdaniu widoczny jednak pozostaje związek między znaczeniem ilościowym a znaczeniem wartościującym komparatywu *gorzej*. To, że nadawca posłużył się tym komparatywem (a nie jego synonimem *bardziej*), wynika z porównania pod kątem wartości dwóch stanów rzeczy: istniejącego w momencie, gdy nadawca wybierał się na spacer, i wcześniejszego. Wartościowanie to można przedstawić następująco: X1 (to, jak intensywnie zaczął padać deszcz w momencie Y) jest bardziej zły⁵⁾ niż X2 (to, jak intensywnie padał deszcz przed momentem Y). W takim ujęciu za pomocą komparatywu *gorzej* przekazywana byłaby nie tylko informacja o większej intensywności deszczu, ale i o wartościującym stosunku do niej nadawcy.

Zanim przejdę do omówienia kwantytatywnych użyc przysłówka *gorzej* oraz ich związku z wartościowaniem porównawczym, muszę dodać, że także komparatyw oraz superlatyw przymiotnika *zły* mogą pełnić funkcję wykładników intensyfikacji, występując w znaczeniu analogicznym do przysłówkowego ‘bardziej/najbardziej’, czyli w znaczeniu ‘bardziej/najbardziej intensywny, nasilony’ (por. *gorzej boli* — *gorszy ból*, *gorzej się boi* — *gorszy strach*). Przykładowe konteksty, w których nabierają one takiego znaczenia, pokazują, korzystając z materiałów Narodowego Korpusu Języka Polskiego (NKJP):

1. Tylko ten miejski upał, *gorszy* niż na wsi (K. Kofta, Fausta, 2010).
2. Ziąb rzeczywiście jeszcze *gorszy* niż za dnia (P. Siemion, Niskie Łąki, 2000).

³⁾ W SPXVI nie zostało jeszcze opracowane hasło «źle», w którym zostanie też uwzględniony komparatyw.

⁴⁾ Odnośnie do funkcji *jeszcze* w cytowanym zdaniu: «w połączeniu ze stopniem wyższym przysłówek lub przymiotników [...] — partykuła uwydatniająca nasilenie przekraczające stan zwykły, oczekiwane itp.» (SJPSzym).

⁵⁾ Jak będzie o tym dalej mowa, w tym wypadku możliwa jest wyłącznie eksplikacja ‘bardziej zły’ (nie zaś ‘mniej dobry’).

3. Znowu „nadwyżki”! Bałagan jest jeszcze *gorszy* niż w Bielsku (J.J. Szczepański, Polska jesień, 1955).
4. Ale właśnie zaczął się paskudny obstrzał Długiej. Z tego siedmiopiętrowca z Przejazdu. — Jak ty wrócisz? Jak przejdiesz? — Pod barykadą. Jakoś z każdą minutą robił się *gorszy* (M. Białoszewski, Pamiętnik z Powstania Warszawskiego, 1984).
5. Powietrze zatrute miazmatami febry, brak dobrej i świeżej wody, psujące się nierzadko pokarmy — wszystko to przerzedzało szeregi batalionu z *gorszą* od murzyńskiej zjadliwością (L. Kruczkowski, Kordian i cham, 1932).
6. Zrobiłem błąd z tym dropsem, bo się obudził jeszcze *gorszy* głód (T. Tryzna, Idź, Kochaj i niech ci nie pomoże żadna na ziemi rzecz, 2010).
7. Czy wiesz, co to znaczy na ciebie, miła, czekać, jak ja — nadaremnie? Nie ma *gorszego* smutku i większej rozpacz (J. Brzechwa, Liryka mojego życia, pierwsze wydanie 1966).
8. I na dodatek ten strach, chyba jeszcze *gorszy* niż strach przed śmiercią (W. Kowalewski, Światło i lęk, 2003).
9. Zdaniem Anny nawet *najgorszy* ból jest niczym wobec wstydu (M. Rakusa, Żona Adama, 2010).
10. Matka nie próbowała się nawet bronić, wiedząc, że rozdrażniłaby mnie jeszcze bardziej. Tylko jej zmęczone oczy powilgotniały od łez. Wkrótce *najgorsza* furia minęła i jedynie przez pewien czas cicho pochlipywałem, w milczeniu żaląc się nad swą niedolą (M. Sokołowski, Gady, 2007).

Formy stopnia wyższego i najwyższego przymiotnika *zły* odnoszą się oczywiście w omawianym znaczeniu jedynie do takich desygnatów, które mogą występować w mniejszym lub większym nasileniu. W podanych wyżej przykładach pełnią one swoją podstawową funkcję, czyli służą do wyrażania wartościowania porównawczego, stanowiąc określenie rzeczownika nazywającego stan rzeczy (*upał, ziąb, bałagan, obstrzał*), cechę (*zjadliwość*), doznanie fizyczne (*głód, ból*) lub uczucie (*smutek, strach, furia*), które nadawca wartościuje negatywnie. Ze względu na to w przedstawionych wyżej użyciach *gorszy* może oznaczać jedynie ‘bardziej zły’. W wypadku wymienionych nazw uczuć ich związek z wartościowaniem negatywnym przejawia się na dwa sposoby: po pierwsze, są nazwami emocji wartościowanych negatywnie w kategoriach odczuciowych, po drugie, stanowią reakcję tzw. ekspericera (czyli osoby przeżywającej dane uczucie) na coś, co ocenia on negatywnie⁶). *Furia* z przykładu 10 to nazwa emocji z jednej strony odczuwanej przez ekspericera jako coś nieprzyjemnego, z drugiej zaś — wyrażającej jego negatywne nastawienie do czegoś lub kogoś; stąd też *gorszy* w połączeniu *gorsza furia* informuje o większym nasileniu nie tylko tej emocji, ale także negatywnej oceny leżącej u jej podstawy.

Wprawdzie znaczenie, jakie ma komparatyw *gorszy* w przywołanych wypowiedziach, można uznać za jedno z kontekstowych uszczegółowień jego ogólnie wartościującego znaczenia, niemniej charakteryzuje się ono pewnymi specyficznymi właściwościami: nie ma stopnia równego, a *lepszy*, który często stanowi jego antonim, w tym wypadku nie jest w takiej funkcji używany (chcąc na przykład zakomunikować, że upał czy ból zelżał, raczej nie

⁶ Ponieważ sąd wartościujący uważany jest za konieczny warunek zaistnienia uczucia, przyjmuje się, że wypowiedzi informujące o uczuciach przekazują zarazem informacje o sądach wartościujących osoby przeżywającej dany stan emocjonalny (Nowakowska-Kempna 1986: 137; Laskowska 1992: 60).

powie się, że *upał (ból) jest teraz lepszy*, użyje się wówczas komparatywu *mniejszy* albo *slabszy*). Dla ukazania tych właściwości można zestawić wyrażenia typu *gorszy upał* na przykład z wyrażeniem *gorszy zarobek*, w którym interesujący nas komparatyw nabiera kontekstowego znaczenia ‘mniejszy’ (w sensie stricte ilościowym) — w tym wypadku mamy stopień równy: *zły ‘mały’ zarobek* oraz antonimiczne wyrażenia: *dobry ‘duży’, lepszy ‘większy’ zarobek*; ponadto *gorszy* w znaczeniu ‘mniejszy’ nie musi się odnosić do czegoś ocenianego negatywnie i z tego powodu może on być eksplikowany i jako ‘mniej dobry’, i jako ‘bardziej zły’ (na wybranie którejś z tych interpretacji może pozwalać kontekst).

Połączenia, w których *gorszy* ma znaczenie ‘bardziej intensywny, nasilony’, należą do szerszej grupy użyć tego komparatywu wyróżniających się podobnymi właściwościami. Przedstawione wyżej odmienności dotyczące przymiotnika *gorszy* wynikają bowiem z różnicy w nacechowaniu aksjologicznym desygnatu nazywanego przez określane rzeczownik: *zarobek* odnosi się do obiektu neutralnego pod względem aksjologicznym, *upał, ból, głód* nazywają obiekty wartościowane przez nadawcę negatywnie. Dlatego też właściwości, które ma *gorszy* w połączeniu z tymi jednostkami, charakteryzują ten komparatyw również w innych połączeniach, w których określa on rzeczownik nazywający obiekt negatywnie oceniany. Obu porównywanym przedmiotom przysługuje wówczas cecha nazywana przez przymiotnik w stopniu równym, a formę stopnia wyższego *gorszy* można eksplikować jako ‘bardziej zły’. Podobnie jak w wypadku wyżej przedstawionych użyć jej synonimem jest komparatyw *większy*, antonimem zaś — *mniejszy*. Oto przykłady omawianych połączeń zaczerpnięte z NKJP:

1. — Wracam od biednych i chorych i wiem, że są *gorsze* nieszczęścia od mojego bólu kolana (TR, Skąd się bierze miłość, Gazeta Poznańska, 01.08.2003).
2. ... Bo o to także chodziło, że i tamta dziewczuszka miała, tak wynikało z jego opowieści, jeszcze *gorsze* koszmary (P. Zaremba, Plama na suficie, 2004).
3. [...] te dyktanda były niesamowicie śmieszne. Zaczynałem się śmiać, robiłem *gorsze* błędy, a wujek się denerwował [...] ((FREN), Lem i my, Gazeta Krakowska, 16.05.2005).
4. Na co ksiądz: Kalinko, to nie jest wielki grzech, *najgorszy* grzech to jest nienawidzić drugiego człowieka (Internet, forum).
5. 70 proc. Europejczyków jest zaniepokojonych złą jakością powietrza, a skażenie powietrza przez samochody uważa za *najgorsze* zagrożenie (Bez samochodu, Dziennik Polski, 21.11.2000).

Do przedstawianej tu grupy należą także połączenia z nazwami osób charakteryzujących się negatywnymi cechami lub postępowaniem, np. *gorszy cham, gorszy drań, gorszy idiota*. Jeśli chodzi o samo znaczenie komparatywu *gorszy*, zasadniczo nie ma różnicy między takimi wyrażeniami a tymi, które zostały przywołane w cytatach; wyróżniają się one jedynie ze względu na to, że komparatyw określa w nich nazwy osób ocenianych ze względu na ich charakter i sposób postępowania, podczas gdy w przytoczeniach obiektem oceny jest pewien stan rzeczy (*nieszczęście, koszmar, grzech, zagrożenie*) lub rezultat czynności (*błąd*).

Połączenia z nazwami aktów mowy wyrażających negatywne wartościowanie, np. *gorsza obelga, gorsza zniewaga, gorsza obraza*, można interpretować analogicznie do wyrażen typu *gorsza furia* — również w takich połączeniach (będących referowaniem czyjegoś sądu

wartościującego) *gorszy* informuje o większym nasileniu negatywnej oceny wyrażonej przez tego, kto wypowiedział obelgę, zniewagę czy obrazę.

Wypowiedzi z komparatywem *gorzej* oraz superlatywem *najgorzej*, w których można im przypisać odpowiednio znaczenia ‘bardziej’ oraz ‘najbardziej’, również zostały przeze mnie pozyskane z Narodowego Korpusu Języka Polskiego⁷⁾. Oto część zebranych przykładów:

I. *Gorzej* jako określenie czasownika:

1. Do krwi się drapaliśmy. A im mocniej się drapało, tym *gorzej* swędziało (W. Myśliwski, Traktat o łuskaniu fasoli, 1997).
2. Kolano boli *gorzej* niż zawsze; za pare dni na kontrolę⁸⁾ (Internet, forum).
3. Trzeba go stale myć, zmieniać po kilka razy dziennie pościel, a i tak w mieszkaniu cuchnie *gorzej* niż w publicznych szaletach (M. Sokołowski, Gady, 2007).
4. Boi się *gorzej* ode mnie (Z. Kossak-Szczucka, Błogostawiona wina, 1953).
5. — A cóż to za różnica Niemiec, Polak — lekkomyślnie wyrzuciła któraś. Jeszcze *gorzej* oburzyło to matkę, bo nieoczekiwanie naskoczyła na mnie (W. Myśliwski, Widnokrag, 1996).
6. [...] on kipiał, buchał i śmiałem się, aż mnie skręcało. A powiadł na mnie ojciec, czego się, głupi, śmiejesz, to się jeszcze *gorzej* śmiałem. A dzielił mnie czasem przez łeb, to się już wszystko we mnie śmiało, głowa, brzuch, nogi, ręce. A *najgorzej* przy jedzeniu, bo ojciec przestawał jeść i czekał z wściekłością, aż wyśmieję się, a mnie ten śmiech aż rozrywał na kawałki (W. Myśliwski, Kamień na kamieniu, 2008).
7. Kuźnia jest wiatrem podszyta. Wszędzie wieje. A *najgorzej* przez komin, bo wielki, szeroki i rozwalony w dodatku (E. Niziurski, Księga urwisów, 1954).
8. Oczywiście potem były inne, równie niewierne — powiedział z humorem. — Ale *najgorzej* cierpiałem właśnie za pierwszym razem (E. Białołęcka, Kamień na szczycie. Kroniki Drugiego Kręgu. Księga II, 2002).
9. masz racje *najgorzej* bola te szczypce furley ja mam w sumie 6 kolczyków ale tylko w uszach i teraz troche załują że chciało mi sie tak dziurawić (Internet, forum).
10. Które zęby masz nie tak ustawione to te będą *najgorzej* boleć (Internet, forum).
11. Bóle były straszne męczyły mnie *najgorzej* w nocy (Internet, forum).
12. I przez dziwną ironię losu ci właśnie ludzie, pragnący postępować według istotnej woli Narodu, tkwiący w nieustannej obawie przed warcholstwem lub dzielnicową polityką na własną rękę, *najgorzej* się mylili (Z. Kossak-Szczucka, Pożoga, 1922).
13. O, gdyby tak Pan Bóg deszcz chciał zesłać, toby przyjechali. W deszczu lubi się nieraz *najgorzej* zapomniane przypomnieć (Myśliwski, Kamień na kamieniu, 2008).

⁷⁾ Z korpusu zrównoważonego wyekscerpowałam ok. 20 wypowiedzi z komparatywem *gorzej*, w których ma on znaczenie ‘bardziej’, oraz ok. 30 wypowiedzi z superlatywem *najgorzej*, w których pełni on funkcję kwantytywną. Dodatkowo kilka wypowiedzi z połączeniem *gorzej boleć* zebrałam, korzystając z funkcji «kolokator» w wyszukiwarce PELCRA.

⁸⁾ W cytatach pochodzących z Internetu zachowano oryginalną pisownię i interpunkcję.

II. *Gorzej* jako określenie przymiotnika lub przysłówka:

1. Wyglądali na *gorzej* spracowanych niż przed przerwą (W. Myśliwski, Widnokrag, 1996).
2. Odpoczynki jednak były krótkie, bo wyznała sobie matka, że najdalej na południe musimy być w gminie. A gdy raz mi się wyrwało, że gorąco, ofuknęła mnie, że później będzie *gorzej gorąco*, bo słońce nie mniejsze, tylko większe się zrobi (W. Myśliwski, Widnokrag, 1996).
3. „Już jesteś w domu wariatów — szeptał sobie w duchu konstruktor. — Tyle że na oddziale łagodnych paranoików, i jeszcze nie zdajesz sobie sprawy, że dyrektor szpitala jest *najgorzej* trącony” (M. Bujko, Czerwony byk, 2007).
4. Pochwalony — powiedziałem, dysząc. Ale żadne nie odburkło, tylko patrzyli jak wilki spode łbów, wyczekując czegoś najgorszego. Wreszcie Wojtek zostawił tę lampę, siadł przy stole, ale wciąż spięty, bo aż ręce na stole położył, a tam chleb i nóż. Wtedy z łóżka w najciemniejszym kącie uniosła się stara i jakby *najgorzej* z nich nieprzejednana, rzekła: — Po co tu ten szatan przylazł? (W. Myśliwski, Kamień na kamieniu, 2008).

W większości zebranych wypowiedzi *gorzej* stanowi określenie czasownika. W mniej licznych cytatach z przymiotnikami i przysłówkami służy do tworzenia w sposób opisowy form stopnia wyższego (*spracowany* — *gorzej spracowany*, *gorąco* — *gorzej gorąco*). Przede wszystkim zaś, podobnie jak w wypadku omawianego wyżej komparatywu przymiotnika, zaznacza się w tych wypowiedziach wyraźny związek z wartościowaniem negatywnym. *Gorzej* łączy się z nazwą czynności, stanu rzeczy lub cechy, które nadawca ocenia jako złe dla siebie samego bądź dla innej osoby, przy czym przeważnie chodzi tu o nieprzyjemne doznania fizyczne bądź psychiczne, a więc o wartościowanie w kategoriach odczuciowych: *gorzej swędziało*, *gorzej boli*, *gorzej cuchnie*, *gorzej boi się*, *najgorzej wieje*, *najgorzej cierpiałem*, *najgorzej męczyły*, *gorzej spracowany*, *najgorzej trącony* ‘chory psychicznie, szalony’. Rzadziej zdarza się inny aspekt wartościowania: *najgorzej się mylili*, *najgorzej zapomniane*. Jak widać, nie muszą być to jednostki leksykalne, które definicyjnie zawierają w swoim znaczeniu element negatywnej oceny, ani nawet takie, z którymi łączą się utrwalone asocjacje wartościujące. Przykładowo, *wiać* (z cytatu I.7) jest czasownikiem opisowym, neutralnym aksjologicznie; istotne jest jednak to, że w przedstawionym fragmencie nazywa on stan rzeczy niepożądany przez nadawcę, o czym świadczy kontekst, a także użycie frazeologizmu *wiatrem podszyty*, wyrażającego negatywne wartościowanie⁹⁾. Podobna sytuacja jest w wypadku wypowiedzi II.2. Tutaj także nazwa cechy *gorąco* nie wyraża w izolacji negatywnego wartościowania, celowo zatem przytoczony został dłuższy fragment dla pokazania, że gorąco jest w opisanej sytuacji (pieszej wędrownki) oceniane przez nadawcę (a także drugą postać, czyli matkę nadawcy) negatywnie. Wątpliwości co do związku z wartościowaniem negatywnym może budzić przykład I.6 z czasownikiem *śmiać się*, niebędącym jednostką negatywnie nacechowaną, a ponadto nienazywającym w przywołanym cytacie czynności, która byłaby przez nadawcę odbierana jako niepożądana. Użyta tu forma *gorzej* oddaje jednak punkt widzenia innej postaci: ojca narratora, który wściekłością reaguje na śmiech syna.

⁹⁾ W wyrażeniu *kuźnia wiatrem podszyta* mamy do czynienia z modyfikacją frazeologizmu: według danych słownikowych *podszyty wiatrem* odnosi się do ubrań (ISJP, SJPSzym) i oznacza ubranie «nie dość ciepłe, przepuszczające zimno, liche, nędzne» (SJPSzym).

W powyższych wypowiedziach *gorzej* komunikuje większą intensywność czynności lub stanu rzeczy ocenianych negatywnie, dlatego nie zatracą swojej funkcji wartościującej i służy do wyrażania wartościowania porównawczego, nie tylko zaś porównania w kategoriach «mniej/bardziej intensywnie». *Gorzej* w powyższych użyciach można eksplikować jako ‘bardziej intensywnie i z tego powodu bardziej źle’; ze względu na to, że omawiany komparatyw odnosi się do zjawisk negatywnie wartościowanych, inne teoretycznie możliwe interpretacje *gorzej* nie wchodzą tu w rachubę. Często drugi człon wartościowania porównawczego jest zakomunikowany w zdaniu (np. *kolano boli gorzej niż zawsze, cuchnie gorzej niż w publicznych szaletach*), może jednak nie być wyrażony eksplicytnie, np. [...] *on kipiał, buchał i śmiałem się, aż mnie skręcało. A powiadł na mnie ojciec, czego się, głupi, śmiesz, to się jeszcze gorzej śmiałem*, ale i tu mamy porównywanie dwóch stanów rzeczy — wcześniejszego i późniejszego, podobnie jak w zdaniu *Już się wybierałam na spacer, a tu jeszcze gorzej zaczęło padać*.

Wartościowanie porównawcze jest wyrażane także w wypowiedziach z przymiotnikami i przysłówkami, z tym że nie jest to funkcją samego *gorzej*, ale konstrukcji, których leksem ten jest elementem, a które stanowią analityczne formy stopnia wyższego.

Osobno omówić trzeba przykłady I.4, I.5, II.4. W dwóch pierwszych cytatach *gorzej* łączy się z czasownikami, które informują o stanie emocjonalnym danej osoby, tzw. eksperierencera, będącym reakcją na coś, co ocenia on negatywnie (*bać się, oburzyć*)¹⁰. Również w cytacie II.4 przymiotnik *nieprzejednany* informuje o negatywnym nastawieniu jednej z bohatererek do opisywanych wydarzeń, choć w tym wypadku nastawienie to nie musi mieć charakteru emocjonalnego. Wszystkie wymienione wypowiedzi można interpretować jako referujące czyjeś wartościowanie (np. matki w I.5, «starej» w II.4). Tutaj także widoczny jest związek *gorzej* z wartościowaniem: przysłówki ten łączy się tylko z jednostkami odnoszącymi się do ocen ujemnych (nie są możliwe połączenia: *najgorzej ucieszyło, najgorzej przychylny*).

Specyficzne właściwości konstrukcji typu *gorzej padać* są takie same jak w wypadku wyrażen typu *gorszy upał*. Charakterystyczną zatem cechą użycia komparatywu *gorzej* w znaczeniu ‘bardziej’ jest niemożność zastąpienia go w podobnym kontekście formą w stopniu równym — nie można powiedzieć, że *zaczęło źle padać*, aby w ten sposób zakomunikować dużą intensywność deszczu. *Lepiej* zaś w funkcji wykładnika intensyfikacji nie stanowi antonimu w stosunku do *gorzej*, lecz jest jego synonimem (por. jedno ze znaczeń *lepiej* w SJP Dor: ‘w większej liczbie, ilości; bardziej’, z cytatem z listów Słowackiego: [...] *pasjami lubię jesień, lepiej niż wszystkie pory roku*)¹¹).

Ciekawych przykładów kwantytatywnych użyc interesujących mnie jednostek dostarczają materiały gwarowe, pokazujące język mówiony, a ponadto język, którego rozwój nie podlegał takiej kodyfikacji jak odmiana ogólnopolska. Prezentowany materiał został niemal w całości zaczerpnięty z kartoteki Słownika gwar polskich PAN¹²).

¹⁰ *Bać się* jest jednocześnie nazwą emocji wartościowanej negatywnie w kategoriach odczuciowych, dlatego też została już wymieniona wcześniej.

¹¹ W późniejszych słownikach znaczenie ‘bardziej’ nie jest już notowane.

¹² Kilka przykładów pochodzi ponadto z ZDP. W źródłach drukowanych i rękopiśmiennych stosowane były różne konwencje zapisu. W artykule zapisuję cytaty gwarowe, używając liter polskiego alfabetu, a zatem w sposób uproszczony oddając rzeczywiste ich brzmienie. Forma *gorzej* zapisywana jest zgodnie z jej realizacją w danej gwarze, a zatem w tekstach może być to: *gorzy, gorzi, gorzi, gorze* (nie zaznaczam ewentualnej labializacji).

W gwarach można znaleźć użycia znane nam już z języka ogólnopolskiego:

I. *Gorszy*, np.:

1. Jak była z jednego kójca *gorso* szczelanina, to uciekali na drugi kóniec (piń¹³), rękopis).
2. Tam była biyda, jak juz *gorso* ni mogła być (gar, rękopis).
3. Niemało ostu je w psenicy, trzeba troche przerwać co *gorsy* (ostroł, rękopis).
4. I ón zajechał w *najgorsy* gąc (radz-podl, rękopis).

II. *Gorzej* jako określenie:

1) czasownika, np.:

1. Żygowka [‘żegawka — gatunek pokrzywy’] to *gorzy* poli jak pokrzywa (gar, rękopis).
2. Mdli me coroz *gorzy* (włosz, rękopis).
3. A te zdrajce, jak ona usnęła, to jo wzięli w jezioro wsadzili i bielizne zbrzydźili, *gorzej* jek za-wse (nidz SGOWM II: 298).
4. Święta Apolonia rano wstała, *gorze* kadzidła [‘gorzej niż kadzidło’] gorzała (międzyrz Ma-jewski: 586).
5. Jesce *gorzy* bluźnił (kraś, rękopis).
6. To jes bujda, ze *gorzy* nie trza (sand, rękopis).
7. Ale [...] nicht nie chciol jechać, to wystali chłopoka, niby mojigo dziodka, bo zowdych *gorzy* škoda starygo, jachby miał zgnóńć, niz młodygo (ploc NT: 179).
8. Drogi mój wionecek, drogo opłacony, Oj, *gorzej* mi go płakać niż tej matki rodzonej (opocz Dekowski: 216).
9. Kónicynie to skodzi *nojgorzy* pozłota (iż, rękopis).
10. *Najgorzy* słomy niy mam tera (bial-podl, rękopis).
11. Zmarzła, trzęsie sie, ale *najgorzy* martwi sie, jak to z ónem chłopem będzie (ciech OpowCiech: 724).

2) przymiotnika lub przysłówka, np.:

1. A jag juz dłuzy ji *gorzy* chory, wezwali fejcera (piń, rękopis).
2. Żilk [wilk] uciekł i był *gorzi* chory jak zajónc (nidz Ziegler: 33).
3. *Gorzi* bliði, *gorzi* brudn-i, *gorzi* głęboki, *gorzi* chitri [‘skąpy’], *gorzi* twardi, *gorzi* zimn-i¹⁴) (szt GMalb II 1: s. 117).

¹³) Rozwiązanie skrótów źródeł i nazw powiatów znajduje się na końcu artykułu. Zgodnie z praktyką stosowaną w Słowniku gwar polskich PAN podane powiaty odnoszą się do podziału administracyjnego Polski z 1952 roku.

¹⁴) Niektóre z wymienionych przymiotników nie są w izolacji negatywnie nacechowane; o tym, że jednak także w tym wypadku chodzi o związek z negatywnym wartościowaniem, świadczy eksplicitna informacja ze słownika, z którego pochodzą te przykłady: «składnik comp. przymiotników wyrażających cechę ujemną, niebezpieczną lub wywołującą nieprzyjemne wrażenia zmysłowe» (GMalb II 1: 117).

4. *Gorzy zimno. Gorzy ciemno* (ostroł, rękopis).
5. O cegle *gorzy* było trudno jak dzisiaj (kras, rękopis).

Przed wszystkim jednak warto zwrócić uwagę na te połączenia, które są nieobecne w ogólnej odmianie języka polskiego. Należą tutaj:

1. Połączenia z leksemem *zły*:

- To rodzina, jesce będzie *gorzy zła* (bial-podl, rękopis).
- Jeszcze *gorzy zły* (Lwów [Ukraina] Harhala: 175).

2. Połączenia z leksemami, które nie są negatywnie nacechowane:

- *Gorzy białe, gorzy czarne, gorzy słodkie, gorzy kwaśny*¹⁵⁾ (chrzan Jaworek: 350).
- *Gorzej wielki* (chrzan ZDP: 41).
- *Gorzej widny* ‘bardziej widny’¹⁶⁾ (bez lokalizacji ZDP: 41).
- Kamyzela jest *gorzy ciepła* (radomisz Dejna: 190–191).
- W gospodarstwie to musi żona tako siłę mieć, *jeszcze gorzy* niż ten mąż sam, boby do niczego nie przyszło (ostródz SGOWM II: 298).
- Downi filc tyż był. Gruby, mechaty, puszysty. Z jedny strony był *gorzy mechaty*, a z drugi gładszy (zaw, rękopis).

3. Połączenie z leksemem definicyjnie wyrażającym wartościowanie pozytywne: *gorzej dobry*¹⁷⁾ (chrzan ZDP: 41).

4. Połączenia z nazwami cech (negatywnych, neutralnych i pozytywnych) w formach stopnia wyższego tworzonych za pomocą redundantnego dodania *gorzej* do komparatywu stopniowanego przymiotnika: *gorzy mniejjsy, gorzy złyjsy, gorzy lepsy* (chrzan Jaworek: 350), *gorzy słabsy* (opocz Dejna: 191) lub przysłówka:

- Jidnemu jest *gorzy cięży* gdzieś (chłm, rękopis).

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w gwarach zostały odnotowane połączenia *gorzej* z jednostkami neutralnymi i pozytywnie nacechowanymi. W takich użyciach znaczenie omawianego komparatywu odrywa się od związków z wartościowaniem i ogranicza jedynie do aspektu kwantytatywnego, podobnie jak stało się to na przykład w wypadku ogólnopolskiego wykładnika intensyfikacji *strasznie*¹⁸⁾. Mała liczba przykładów nie pozwala jednak

¹⁵⁾ Warto zauważyć, że stopień najwyższy nie jest jednak tworzony w sposób opisowy, por. *biały* — *gorzy biały* — *nobiyły* (Jaworek: 350).

¹⁶⁾ Taką definicję podaje w ZDP Stanisław Urbańczyk — należy to podkreślić, ponieważ bez tego objaśnienia wyrażenie *gorzej widny* skłaniałoby raczej do przeciwstawnej interpretacji, zgodnie z którą *gorzej widny* to ‘mniej widny’.

¹⁷⁾ Połączenie *gorzy dobry* (opocz) odnotowuje też w swoim słowniku Karol Dejna (1976: 191), jednak z objaśnieniem ‘mniej dobry’, mimo że wyrażenie to podaje jako ilustrację znaczenia ‘bardziej’ wyrazu hasłowego *gorzej*.

¹⁸⁾ Nie dotyczy to wszystkich wykładników intensyfikacji powstałych z wyrazów wartościujących, por. *okropnie*, które w takiej funkcji wciąż zachowuje związek z wartościowaniem negatywnym, chociaż zdarzają się już użycia, w których jednostka ta odnosi się do zjawisk czy emocji ocenianych pozytywnie,

powiedzieć nic o zasięgu tego zjawiska. Bez znajomości intencji komunikacyjnych nadawcy trudno jest też znaleźć takie użycia *gorzej*, których neutralność aksjologiczna nie budziłaby wątpliwości: najrozmaitsze treści opisowe mogą bowiem nabierać nacechowania wartościującego (co pokazywały omówione już wcześniej przykłady z jednostkami *gorąco* i *wiać*)¹⁹).

Trzeba ponadto zaznaczyć, że połączenie *gorzej zły* zanotowane w powiecie białskim oraz we Lwowie mogło powstać pod wpływem języka ukraińskiego, w którym *гірше* ma — oprócz znaczenia związanego z wartościowaniem — także znaczenie ilościowe²⁰). Prawdopodobnie również wpływem języka ukraińskiego można tłumaczyć jednokrotnie w kartotece SGP PAN odnotowaną konstrukcję *gorzej czegoś 'więcej czegoś'*: *Tam w Łomazach jesce gorzy błota jak u nas* (bial-podl, rękopis). Konstrukcja taka znana jest w języku ukraińskim, w którym można się nią posłużyć w odniesieniu do zjawiska ocenianego negatywnie: *mam болота ще гірше ніж у нас*.

Wyłącznie gwarowe są konstrukcje, które pełnią funkcję stopnia wyższego przymiotników, a w których w znaczeniu 'bardziej' funkcjonuje komparatyw *gorszy*, pod względem rodzaju, liczby i przypadku uzgodniony z formą stopniowanego przymiotnika. Oto przykłady takich form²¹):

1. Tyś niby mądry, ale ześ *gorsy* głupi jako jo (lub, rękopis).
2. Ona *gorsa* głupia, ona taka nerwowa (suw, rękopis).
3. Skorek nie jes taki brzydliwy, mucha *gorso* brzydliwo (kras, rękopis).
4. Dubeltowo farba je *gorso* brudźonco (łow DKŁ: 341).
5. Ciężko mi tak było niś [nieść], byłam *gorso* choro (gar, rękopis).
6. To juz *gorso* podmiąkło, jak je mokrzy (gar, rękopis).
7. *Gorse* kulawe (ciele) (łuk Was: 239).
8. Jezgiarze [jazgarz 'mała ryba z rodziny okoniowatych'] takie kolόνce, wyglądajo tak jak okónki, tylko so *gorsze* kolόνce (mrąg SGOWM II: 297).
9. *Gorsy* chory, chudy, głupchi, ułemny (ostroł, rękopis).
10. *Gorsy* zły (ostroł, rękopis).
11. *Gorse* złe proski (radomsz Dejna: 190).
12. Te tłuste *najgorsze* chore ludzie. Krysia *najgorsa* harda. Dzieciak *najgorsy* trudny do wychowania. *Najgorsa* brzydka (ostroł, rękopis).

np. «Znam ból kataru siennego i *okropnie* się cieszę z deszczowej pogody, bo trochę odpuszcza...» (<http://www.eveleo.pl/2013/06/czerwiec-to-nie-moj-miesiac.html>, dostęp: 29 czerwca 2013 r.). NSPP piętnuje takie połączenia jako niepoprawne.

¹⁹ W zebranych materiale były zatem i takie wypowiedzi, w wypadku których trudno o jednoznaczną interpretację, np. *barzo ciepło, esce gorzej ciepło* (nidz SGOWM II: 298); *Południom nagorzej słonko świeci* (olsz SGOWM II: 298); *Opolona pani gorzy* (rzesz, rękopis, z objaśnieniem eksploratora 'bardziej, lepiej'). Również przytoczony wyżej przykład z filcem może budzić wątpliwości, czy chodzi o cechę neutralną czy negatywnie wartościowaną.

²⁰ Por. *Гірше*: 1. 'хуже, сквернше', 2. 'луше, сильнше', *Шце гірше полюбив* (CUM I: 286).

²¹ Kilka przykładów można też znaleźć w: Bartmiński 1969: 224.

Poświadczenia tego typu konstrukcji w kartotece SGP PAN pochodzą z północnej Małopolski i Mazowsza (poza powiatami, które zostały już wymienione przy powyższych cytatach, należy dodać następujące: hrubieszowski, puławski, radomski, opoczyński, radzyński (Radzyń Podlaski), bialski (Biała Podlaska), mrągowski, giżycki, nidzicki, reszelski, ostródzki).

Przedstawione wyżej konstrukcje *gorszy* + przymiotnik nie są w gwarach odosobnione: znane jest w nich zjawisko określenia przymiotnika przez inny przymiotnik, z którym tworzy on związek parataktyczny, podczas gdy w języku ogólnopolskim w takiej funkcji określającej występuje przysłówek wchodzący z przymiotnikiem w relacje o charakterze hipotaktycznym (zob. Bartmiński 1969: 223). W ten sposób są tworzone nie tylko opisowe formy stopnia wyższego, np. *cięższy* ‘ciężej’ *chory* (łow Koneczna: 16), *Coś był lepszy uświadomiony* (lub Bartmiński 1969: 224), ale również zestawienia o funkcji stopnia równego, np. *ogromny bogaty sie zrobił* (radz-podl Bartmiński 1969: 224), *sielny zgrabny* ‘bardzo zgrabny’ *chłopok* (Koneczna: 16), czy też nazwy kolorów typu *ciemny niebieski*, *niebieski ciemny*, *ćmawy modry* (Bartmiński 1969: 223).

Konstrukcja *gorszy chory* jest semantycznie równoważna połączeniu *gorzej chory*. W odróżnieniu od wypowiedzi z *gorzej* nie zostały odnotowane cytaty, w których *gorszy* łączyłby się z przymiotnikiem neutralnym lub pozytywnie nacechowanym. Poświadczenia zgromadzone w kartotece SGP PAN pokazują, że forma *gorszy* służy jedynie do stopniowania przymiotników nazywających cechy negatywne.

Warto dodać, że również antonimy omawianych tu form stopnia wyższego *gorzej* i *gorszy*, czyli komparatywy *lepiej* i *lepszy*, mogą występować w funkcji kwantytatywnej. Poza wspomnianymi wyżej gwarowymi formami stopnia wyższego (takimi jak *lepszy* ‘bardziej’ *uświadomiony*) można tu wymienić nieodnotowywane w nowszych słownikach, ale obecne jeszcze w SJP Dor, połączenia typu *lepiej* ‘bardziej’ *lubić*, potoczne *Zarobisz tam 2 tysiące albo i lepiej* (ISJP), a także znane ze starszej polszczyzny i zachowane w gwarach *lepiej* ‘więcej’ *jak dwa kilometry*.

Podsumowując: w języku ogólnopolskim jednostki *gorszy* oraz *gorzej* jako wykładniki intensyfikacji odnoszą się do obiektów negatywnie ocenianych, zachowując w tej roli swój związek z wartościowaniem porównawczym, którego wyrażanie jest ich prymarną funkcją. Charakteryzują się brakiem stopnia równego oraz tym, że komparatywy *lepszy* oraz *lepiej* nie są używane jako ich antonimy. W gwarach można zaobserwować bardziej zaawansowany rozwój semantyczny przysłówka *gorzej* — zostały odnotowane przypadki, kiedy był on określeniem jednostki neutralnej pod względem aksjologicznym, a nawet pozytywnie nacechowanej. W takich połączeniach znaczenie kwantytatywne omawianego komparatywu zrywa swój związek z wartościowaniem. Wyłącznie gwarowe są użycia, w których komparatyw *gorszy* ma znaczenie ‘bardziej’. W tym znaczeniu występuje on w konstrukcjach składniowych nieznanymi współczesnemu językowi ogólnopolskiemu, służąc do tworzenia opisowych form stopnia wyższego przymiotników nazywających negatywnie wartościowane cechy.

Opracowania

Bartmiński J. 1969: O dwóch rzadszych formach stopnia wyższego: potoczne *bardziej wyższy*, gwarowe *gorszy chory*, *Język Polski* XLIX, s. 222–224.

- Laskowska E. 1992: Wartościowanie w języku potocznym, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- Laskowski R. 1977: Od czego *lepiej* jest *lepiej*?, *Język Polski* LVII, s. 323–334.
- Nowakowska-Kempna I. 1986: Konstrukcje zdaniowe z leksykalnymi wykładnikami predykatów uczuć, Uniwersytet Śląski, Katowice.
- Puzynina J. 1992: *Język wartości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Puzynina J. 2004: Problemy wartościowania w języku i tekście, *Etnolingwistyka* 16, s. 179–189.
- Safarewicz J. 1976: Czy *lepiej* jest stopniem wyższym od *zły*?, *Język Polski* LVI, s. 342–343.

Słowniki

- Bańkowski A. 2000: *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Boryś W. 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- CUM: *Словарь української мови*, red. Б.Д. Грінченко, Наукова Думка, Київ 1995 (pierwodruk: 1907–1909).
- ISJP: *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- L: S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, wydanie drugie poprawione i pomnożone, t. 1–6, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Lwów 1854–1860.
- NSPP: *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- SGP PAN: *Słownik gwar polskich*, red. M. Karaś (t. 1), J. Reichan (t. 2–8), S. Urbańczyk (t. 2–5), J. Okoniowa (t. 6–8), B. Grabka (t. 7–8), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987–1991 (t. 1–3), Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2002–2013 (t. 4–8).
- SJPDor: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1969.
- SJPSzym: *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, t. 1–3, wyd. 8, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- Śląski F. 1952: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1, nakładem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- SPXVI: *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa (t. 1–34), Krzysztof Mrowcewicz (t. 35–36), t. 1–22, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1994, t. 23–36, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 1995–2012.
- SStp: *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 1–9, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1953–1987, t. 10–11, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 1988–2002.
- SW: *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, nakładem prenumeratorów, Warszawa 1900–1927.
- SWil: *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, wyd. staraniem i kosztem M. Orgelbranda, Wilno 1861.
- USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–4, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

Rozwiązanie skrótów źródeł

- Dejna: K. Dejna, *Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego (E–J)*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN XXII, 1976.
- Dekowski: J.P. Dekowski, *Zwyczaje weselne w powiecie opoczyńskim*, *Prace i Materiały Etnograficzne* VII, 1948–1949, s. 211–293.
- DKŁ: H. Świdarska, *Dialekt Księstwa Łowickiego*, *Prace Filologiczne* XIV, 1929, s. 257–413.

- GMalb II: H. Górniewicz, Dialekt malborski, t. 2: Słownik, z. 1–2, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Gdańsk 1973–1974.
- Harhala: W. Harhala, Gwara polska okolic Komarna, Lud Słowiański II, 1931, s. A156–A190.
- Jaworek: P. Jaworek, Gwary na południe od Chrzanowa, Materiały i Prace Komisji Językowej Akademii Umiejętności w Krakowie VII, cz. 2, 1920, s. 319–426.
- Koneczna: H. Koneczna, Dialekty a język ogólnopolski (Dokończenie), Poradnik Językowy 1949, z. 6, s. 5–10.
- MacSł: J. Maciejewski, Słownik chełmińsko-dobrzyński (Siemoń, Dulsk), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1969.
- Majewski: E. Majewski, Bez i hebd, Wisła XIV, z. 5, 1900, s. 527–597.
- NT: K. Nitsch, Wybór polskich tekstów gwarowych, nakład i własność K.S. Jakubowskiego, Lwów 1920.
- OpowCiech: Ucieszne opowiadania z Ciechanowskiego, z ust ludu spisała Jadwiga Milewska, Wiśła XVI, z. 6, 1902, s. 724–732.
- SGOWM II: Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur, red. Z. Stamirowska, t. 2: D–G, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.
- Was: Z. Wasilewski, Jagodne (wieś w powiecie łukowskim, gminie Dąbie). Zarys etnograficzny, skład główny w księgarni M. Arcta, Warszawa 1889.
- ZDP: S. Urbańczyk, Zarys dialektologii polskiej, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981.
- Ziegler: E. Ziegler, Z gwary warmińskiej i mazurskiej [teksty ze wsi Jabłonka], Poradnik Językowy, 1952, z. 4, s. 33–35.

Rozwiązanie skrótów nazw powiatów

bial-podl — biański, chl — chełmski, chrzan — chrzanowski, ciech — ciechanowski, gar — garwoliński, hrub — hrubieszowski, ilż — ilżecki, kras — krasnostawski, kraś — kraśnicki, lub — lubelski, łow — łowicki, luk — łukowski, międzycz — międzyczęcki, mrağ — mrağowski, nidz — nidzicki, olsz — olsztyński, opocz — opoczyński, ostroł — ostrołęcki, ostródz — ostródzki, piń — pińczowski, płoc — płocki, radomsz — radomszczański, radz-podl — radzyński, rzesz — rzeszowski, sand — sandomierski, szczyc — szczycieński, szt — sztumski, suw — suwalski, tor — toruński, włosz — włoszczowski, zam — zamojski, zaw — zawierciański

Summary

Comparatives *gorszy* and *gorzej* as indicators of intensification in general Polish and dialects

Keywords: units expressing evaluation, comparatives, indicators of intensification, dialect lexis.

In the article the author analyzes the use of comparative forms of evaluative units *zły*, *złe* (and their corresponding superlatives) where they function as indicators of intensification. In general Polish the comparatives *gorszy* and *gorzej* in the role discussed refer to objects evaluated negatively and maintain their connection with evaluative comparison the expression of which is their primary function. In dialects we can observe a more advanced semantic development of the adverb *gorzej* — there connections have been noted in which it carries a solely quantitative meaning while it ceases to express evaluation. Use of the comparative *gorszy* in the sense of ‘more’ is only to be found in dialects. This specific meaning is encountered in syntactic structures unknown to the contemporary general Polish language and is used to form descriptive comparative adjectives which identify the qualities evaluated negatively.